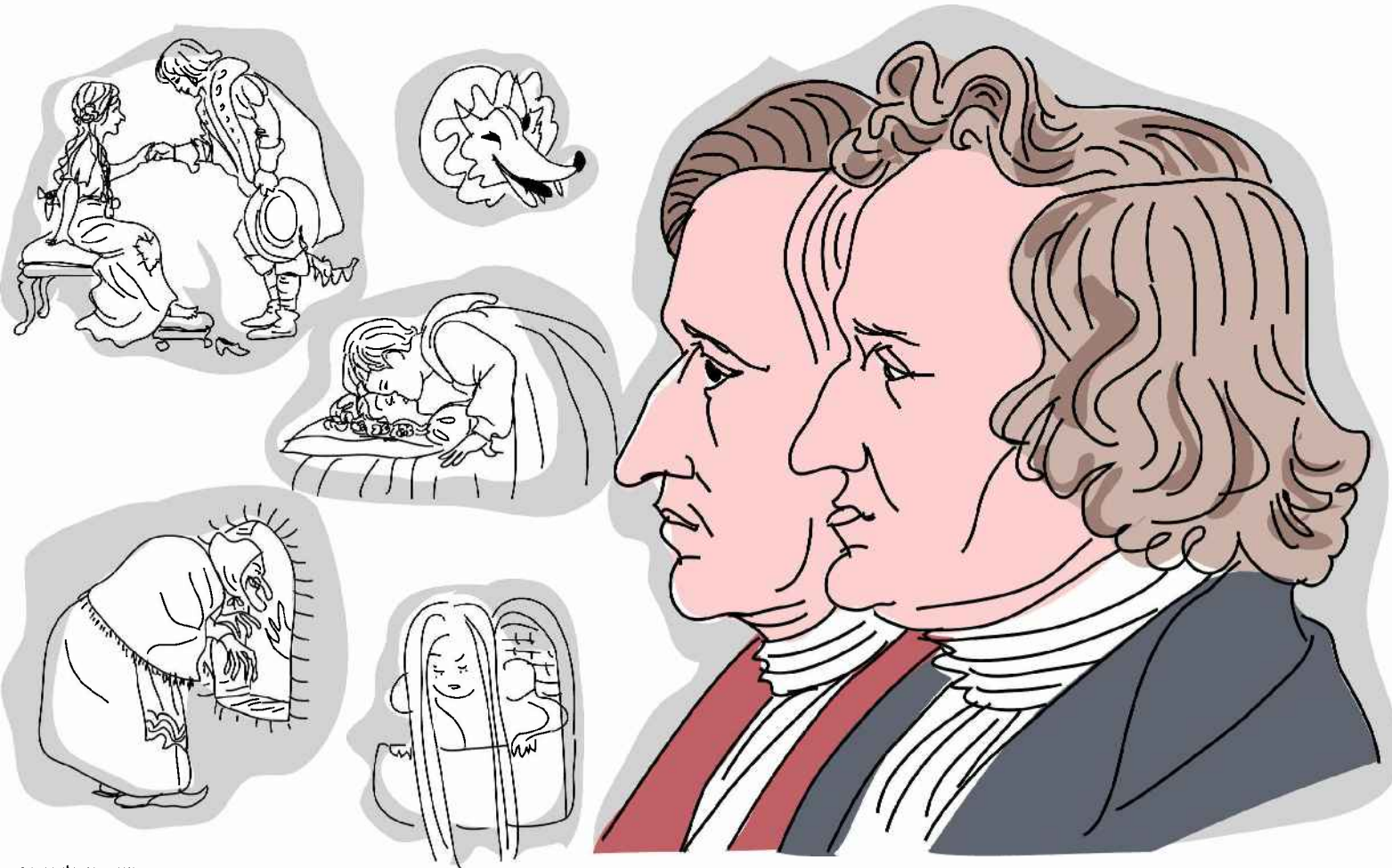

זהר שביט

ואולי לא היו מעשיות העם שאספו האחים גרים אלא סיפורים צרפתיים

איור: ערן וולקובסקי

האשה בציור היא פראו דורר תיאה פימן (Viehmann), אחת מן המספרות שתרמו מעשיות לאוסף מעשיות הילדים והבית (Kinder und Hausmärchen) של האחים גרים. הם תיארו אותה כאיכרה פשוטה, שסיפרה לתומה סיפורים שעברו במשפחה מדור לדור. הצייר הרמן גרים (אחד מעשרת האחים והאחות האחת לבית גרים), שיווה לה פנים של איכרה, שראשה מכוסה בכיסוי ראש אופייני למעמדה כפשוטת עם.

בציור אחר, של לואיס קצנשטיין, שצויר ב-1894, שנים רבות אחרי שסופרו המעשיות, מתוארת סצינה בבית איכרים טיפוסי: האחים גרים נראים בו כשהם יושבים ומאזינים למי ספרת, בחדר שבו מתרוצצים תרנגולות ובעלי חיים אחרים, לצדם של תינוקות, ילדים, כלי בית וכלי עבודה.

המרחק בין הסיפור שמספרים הציירים האלה לבין הידוע לנו היום על מקורן של מעשיות האחים גרים הוא גדול; גדול אפילו יותר מהמרחק בין ביתם בעיר קאסל שבמדינת הסן שבגרמניה והכפר נירדזוורן (Niederzwehren) שעליו השקיף מרחוק ביתם, ובו אספו, לפי גירסתם, חלק נכבד מן הטקסטים ב"מעשיות הילדים והבית". שראו אור בקובץ הראשון שפירסמו בשנת 1812.

כשעמדתי לפני ביתם של האחים גרים בעת סיור בקאסל שערכו משתתפי הכנס לציון שנת המאתיים לפרסום הראשון של "מעשיות הילדים והבית", קיבלתי פרספקטיבה מוחשית על המעשייה שהמציאו האחים על עצמם ועל האופן שבו אספו את המעשיות: הכפר אינו רחוק מדי, אך גם לא ממש קרוב. פראו דורותיאה פימן, המספרת שלכאורה ביי קרו בביתה תכופות, גרה במרחק שררש הרבה יותר מטיול רגלי קצר, ורבים מן מהפרטים שנקשרו לגברת הזאת הם בדיה מכוונת ומי תוכנתה, ובכלל זה דיוקנותיה.

לכאורה, מדובר בפרט קטן ושולי, אבל זהו פרט אופייני למעשייה שבדו האחים גרים: מעשייה המבוססת בחלקה על עובדות, אך ברובה היא פרי דמיונם, והיא נועדה לאפשר את הקבלות של מעשיות הילדים והבית לא רק כמעשיות עמלמיות, אלא גם כמעשיות גרמניות אותנטיות, המבטאות את רוח ה"פולק" (Volk) הגרמני.

בשנת 2012 נחגגה ברחבי אירופה שנת המאתיים להופעת מעשיות הילדים והבית של האחים גרים. העיר קאסל, הידועה היום בעיקר בזכות אירועי הדוקומנטה המתקיימים בה, נבחרה לארח את הכנס המרכזי, שכן בה התגוררו האחים גרים חלק מחייהם, ובה גם שוכן "מוזיאון האחים גרים" המחזיק שכיות חמדה, ובהן העותק הראשון של "מעשיות הילדים והבית", שאונסק"ו הכריז עליו כעל אתר של מורשת עולמית.

במקצועם, כידוע, היו האחים בלשנים. הם ביקשו לחקור את הלשון הגרמנית ה"מקורית", לשחזר את ההיסטוריה של הלשון

מלאו מאתיים שנה לפרסום הראשון של מעשיות האחים גרים, ובעיר קאסל, שם שוכן מוזיאון האחים גרים, התקיים כנס גדול לציון היוכל. אך התעלומה נותרת בעינה: האומנם אספו מעשיות אותנטיות מפי כפריות גרמניות זקנות או שמא עיבדו סיפורי עם ממוצא צרפתי? וממילא נשאלת השאלה עד כמה מבטאות האגדות את רוח העם הגרמני כפי שנהוג לחשוב

לקהילת החוקרים העוסקים בבלשנות היסטורית, ובוודאי יעבור עוד זמן רב לפני שאפשר יהיה להציג את תוצאות המחקר על המילון לציבור.

בכנס הבינלאומי, שסיכם בקאסל את "שנת גרים", השתתפו מאות חוקרים, והם דנו במכלול גדול של שאלות - בלשניות, היסטוריות, קולנועיות, אתנוגרפיות, אנתרופולוגיות, ספרותיות ואחרות. הדבר המעניין שעלה מכל ההרצאות היה נכונותם של החוקרים (ברובם גרמנים) לבחון מחדש את המעשייה שהמציאו האחים גרים על מקורו של אוסף המעשיות שלהם, כפי שסופרה במשך מאתיים השנים עד ימינו אלה, לפרק אותה, ולהבנותה מחדש. מאתיים שנים נדרשו כדי להגיע למסקנה חד-משמעית: את הסיפור על מפעלם של האחים גרים אפשר לקרוא כמו סיפור בלשי, שגיבוריו מעורבים במעשי הסיפור

חקר על המילון עדיין בחיתוליו ורחוק מלהיות סתיים.

חלק ניכר מן החומרים הרלבנטיים למחקר הזה עדיין לא נחשף, ורק זה מקרוב התגלו בספרייה היגלונית בקרקוב לא פחות מתשעה עותקים של המילון, שנחשבו לאבודים מאז מלחמת העולם השנייה, ובהם הערות בכתב ידם של שני האחים (במאמר מוסגר אעיר של קראת סוף מלחמת העולם השנייה הגיעו לסיפרייה הזאת גם הרבה ספרים נדירים מאוספי יודיאקה שונים בגרמניה, ורק עתה ובקצב איטי הם מתחילים להיות נגישים לקהילת החוקרים).

את האוצר הזה גילה בלשן, דווקא מניר זילנר, אלן קירקנס (Kirkness), שהקדיש את חייו לאיתור העותקים האבודים של הכרכים האלה במשך עשרות שנים. מחקרו המרתק חשף את ההערות הרבות שכתבו האחים

שון הגרמנית, ואת אוצר המלים ה"טהור" שלה, וגם את המנהגים והאמונות של העם הגרמני. באוסף מעשיות הילדים והבית הם התחילו כחלק ממחקר זה. עבודתם הבלשנית החלוצית, ספרי העזר והלקסיקונים שכתבו, ואפילו "חוק גרים" בבלשנות הקרוי על שמם, כמעט ונשכחו. על המילון עברו כמה עשרות שנים (1838-1863).

כדי להתמסר לעבודת המילון עברו ב-1841 לברלין בהזמנתו ובמימונו הנדיב של המלך פרידריך וילהלם הרביעי, ובה הפכו לחברי האקדמיה הפרוסית למדעים ולימדו באוניברסיטה. למעשה, אף שהמילון נקרא על שמם (Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, DWB) הם השלימו את המלאכה רק עד האות F. העבודה על המילון הגדול שלהם, בן 33 הכרכים, הסתיימה רק ב-1961 [!], ואילו המי

עיה, בהעלמת ראיות ובהסתרת עדים. נראה כי המחקר, בעיקר זה שמתקיים בגרמניה, מוכן לבחון מחדש את סיפור לידתם של מעשיות הילדים והבית מכיוון שהן סיימו את תפקידן ההיסטורי, ומשום שגרמניה של היום שונה מאוד מגרמניה של האחים גרים, והתרחקה מן המטרות שהם, והתרבות הגרמנית בכלל, ייעדו למעשיות. כידוע, מאז שיצאו לאוויר העולם, מילאו המעשיות האלה תפקיד מרכזי בתהליך הבנייה של התרבות הלאומית הגרמנית במשך המאה ה-19, בעיקר ביצירת התקן של הלשון הגרמנית הכתובה, וביצירה של קורפוס של טקסטים גרמניים מקוריים לכאורה.

גרמניה של האחים גרים בתחילת המאה ה-19 הרבתה לעסוק בחיפוש אחר זהותה הלאומית, ביצירתה, ובניסיונות להגדיר את הספרות, הלשון והאמנות שלה כ"גרמניות". המרחב דובר הגרמנית בתקופת פעילותם הענפה היה מורכב מנסיכויות גדולות וקטנות, ללא לשון משותפת ומסורת כתובה של טקסטים עממיים. היה צורך דחוף במסורת כזאת כדי שיהיה אפשר ליצור זהות לאומית ותרבות לאומית משותפת ומאחדת ולבססה. לשם כך היה צריך להמציא את התרבות הזאת, ולהציגה כמסורת אותנטית ומושרשת הנטועה במורשת עתיקת יומין ויונקת ממנה.

זה ההקשר ההיסטורי התרבותי הלאומי שבו פעלו האחים גרים מתוך מחויבות מוצהרת ללאומיות הגרמנית. הם היו חוקרים פעילים ופרודוקטיביים מאוד, שתרמו לתרבות הגרמנית הרבה יותר מאשר אוסף המעשיות: אוסף של אגדות (Sagen) גרמניות, את המילה הגרמנית הידוע שלהם, ואת "חוק גרים", שהוא אבן יסוד בהבנת ההיסטוריה של התפתחות השפות. ואולם, הם זכורים בעיקר כמי שהעניקו לגרמניה, ובעצם לאירופה כולה, את הנכס של המעשייה העממית הלאומית באמצעות שני הכרכים של "מעשיות הילדים והבית".

הסיפור על האופן שבו נאספו מעשיות האחים גרים נהפך בעצמו למעשייה שזכתה לחיים ארוכים ומאשרים. לפי המעשייה הזאת, שהאחים גרים התאמצו מאוד לכבד ולהפיק, היה היו שני אחים חורצים, יאקוב (1785-1863) וילהלם (1786-1859), שירדו יום אחד אל העם בכפרים כדי לשמוע מפי העם, לאוסף ולשמר את המורשת הלאומית הגרמנית האמיתית, זו המגולמת במעשיות העם העוברות בעל פה ומונחלות מדור לדור. במשך שנים, כך ממשיכה המעשייה, עברו שני האחים מכפר לכפר ברחבי גרמניה ורשמו בדייקנות את מעשיות העם שליקטו מפי כפריות וקנות. הכפריות האלה ידעו לספר להם מעשיות בנות מאות שנים, בלי לשנות בהן דבר. הפרי של מלאכת האיסוף היו שני הכרכים הראשונים של 156 "מעשיות הילדים והבית", מלווים בהערות מדעיות; הכרך הראשון ראה אור ב-1812, והשני ב-1814 (על הספר עצמו הופיעה שנת 1815).

מאז המשיכו להוציא מהדורות נוספות, שונות זו מזו, שלהן הוסיפו מצד אחד מעשיות חדשות, ומצד אחר השמיטו אחרות. המהדורה השביעית - האחרונה והמוסמכת - ראתה אור בשנת 1857 וכללה 200 מעשיות ממוספרות, ועוד אחת עשרה אגדות. בהקדמות שכתבו למהדורות השונות טענו האחים גרים כי מדובר באוסף מעשיות מפי העם, הנותן ביטוי לרוח של העם הגרמני, מעשיות שאותן רשמו בצורה ישירה ופשוטה, בדיוק כפי שסופר רו מדור לדור, שכן: "קסמה של האמת קשת העורף", לדבריהם, הוא "חוק יותר לאין שיעור ובריסקימא יותר מכל המעשיות פרי הדמיון". האחים גרים לא כיוונו את אוסף המעשיות לילדים, כפי שהדגישו במפורש בהקדמות שכתבו. לדבריהם, הן נועדו לקוראים המבוגרים מהעלית הספרותית, שגילו עניין בשיבה ל"מקורות הראשוניים". המעשיות סופחו לספרות הילדים רק מאוחר יותר, וגם אז רק המשך בעמוד 4

המשך מעמוד 1

בחלקו. האחים גרים סברו שצריך לעבד את המעשיות, בעיקר מבחינה סגנונית, כדי להתיימן ליכולת ההבנה של הילדים, וכך עשו בחלק מן המעשיות החל מן המהדורה השנייה. המהדורה הראשונה של מעשיות האחים גרים שכוונה במפורש לילדים הופיעה דווקא באנגליה, ובעקבות העיבוד והמבחר האנגלי הוציא וילהלם גרים בשנת 1833 לאור את "מהדורה קטנה" (Kleine Ausgabe), ובה כלל, בעקבות העיבוד האנגלי, את חמישים המעשיות שהופיעו במהדורה האנגלית. המעשיות במהדורה הזו לוו בפעם הראשונה בתחריטי נחושת והמהדורה הקטנה והמאויירת זכתה להצלחה אדירה, וכבר בחייהם של האחים גרים נרפסה בעשר מהדורות.

האחים גרים נהגו להציג את מפעלם כמפעל של הצלה מכליה של המורשת הספרותית הגרמנית, אבל לא היו מוכנים לחשוף את מקור רותיהם. בכרך הראשון של המהדורה הראשונה משנת 1812 לא נזכרו כלל מספרי המעשיות, וגם לא צוינו המקום, או הזמן, שבו רשמו אותן. רק בכרך השני, משנת 1815, ובכרך ההערות שהופיע בשנת 1822, נוספו הערות על המקום או על המספרות - "מצוורן", "מקאסל", ועוד. וילהלם גרים סיפר בהקדמה לכרך שראה אור בשנת 1815 על היכרות מקרית וממוזלת עם איכרה כבת חמישים, הלוא היא פראו פימן מהכפר צוורן ליד קאסל, שהיתה מקור להרבה מעשיות "שמוצאן באמת מהסן".

זה המידע היחיד שסיפקו האחים בנוגע למספרי המעשיות: לפי תפישתם, מי שיצר את המעשיות ושימר אותן הם בני עם (Volk) אנונימיים, ומקור המעשיות (בעיקר לפי התיאוריה של יאקוב גרים) הוא המסורת הקולקטיבית. האחים הציגו את פראו פימן כיחיד המייצג את הכלל (pars pro toto), ולא היו מוכנים לחשוף מידע נוסף על מקור רותיהם. בהרבה התלהבות, כמעט התלהמות, תיארו האחים גרים את חורבנה של המורשת הגרמנית, שהצליחה, לטענתם, לשרוד ולהשיג תמר רק במעשיות האלה. בהקדמה למהדורה הראשונה משנת 1812 (תירגם הנרי וסרמן) הם השוו את עצמם לקוצרים, המגלים את הזרעים האחרונים לאחר תום הקציר והוסיפו: "כך קורה גם לנו בראותנו שמכל העושר ההוא של מורשת הספרות הגרמנית לא שרד כמעט כלום, אף לא זכר לקיומה, מלבד שירי עם ומעשיות-בית תמימות אלו. האה והכריים, עליות-הגג, החגים, שדות-המרעה והיערות בדומייתם, ומעל הכל כנפי הדמיון - אלו היו המשוכות שגוננו עליהן מפני הכליה והודות להן עברו מדור לדור".

המעשייה הזאת על מקורן של המעשיות נהפכה לסיפור ההצלחה הגדול ביותר של האחים גרים. הם חזרו עליה פעם אחר פעם,

כאמת שאין עליה עוררין, גם בטקסטים מלודים שכתבו. היום כשבשלה העת לבחינה מדוקדקת של המעשייה הזאת עולה ממבול של המחקרים שפירק אותה לגורמים, שמדובר במעשייה יפה ומושכת לב, אבל מופרכת לגמרי. החוקר ג'ון אליס (John Ellis) לא חסך ממנה את הכינוי "מעשה הונאה".

אליס אולי מגזים בתיאור מפעלם של גרים כמעשה הונאה, אבל אין ספק שיש כאן מעשה של הטעיה מכוונת. כמו פעמים רבות בהיסטוריה, גם במקרה הזה נותרו עקבות למעשה ההטעיה, עקבות שהאחים גרים, שטרחו מאוד על ביצור המעשייה שלהם, ככל הנראה היו בטוחים שנעלמו מן העולם. ראשית המעשה בפנייתו של חבר ללימודים של גרים, המשורר הרומנטי קלמנס ברנטאנו (Clemens Brentano), שפנה אליהם כמה שנים קודם לכן וביקש שיאספו

הכרך הראשון של "מעשיות לילדים ולבית" מאת האחים גרים, 1812

למענו מעשיות עם. ברנטאנו הוציא לאור יחד עם אכים פון ארנזים כמה שנים קודם לכן אסופה של שירה עממית גרמנית בשם "קרן הפלא של הנער" (Des Knaben Wunderhorn), ששירים מתוכה הולחנו מאוחר יותר על ידי פליקס מנדלסון, רוברט שומאן וגוסטב מאהלר. יאקוב וילהלם גרים נענו לפנייתו של ברנטאנו וארבע שנים אחר כך, בספטמבר 1810, שלחו לו אוסף של חמישים ואחת מעשיות, ובהן "היפהפייה הנמה", "סינדרלה", ו"מלך צפרדע". ברנטאנו לא התפעל במיוחד מהאוסף הזה. הוא ציין ביומנו באיחור ובלקור גיות שקיבל את המעשיות, אבל לא פירסם אותן. לא נדע מדוע החליט ברנטאנו לא לעשות בהן שימוש, ולא נדע גם מה היה קורה לאחים גרים ולמפעלם אילו החליט לפרסמן; ייתכן שלא היו זוכות להצלחה. אבל למזלם של האחים גרים לא כך קרה; קרן הפלא נותרה בסופו של דבר נחלת המעטים, ואילו מעשיות גרים זכו לחיי נצח והפכו לנכס אוניברסלי.

המעשיות נגנזו במנזר באלזס, ושם התגלו בשנת 1920. גם אחרי הגילוי של כתב היד מ-1810 לא נמצאו חוקרים גרמנים שהיו נכונים לגעת במה שנהפך למיתוס גרמני לאומי. על אחת כמה וכמה נרתעו מנגיעה כזאת בתקופת הרייך השלישי. רק אחרי מלחמת העולם השנייה התחילו החוקרים לבחון את כתב היד

המקור של האחים גרים משנת 1810 ולהשוות אותו לטקסטים שפירסמו משנת 1812 ואילך. מן ההשוואה שערך החוקר הבולט ביותר היינץ רֶלֶק (Röllecke), עולה שהם פירסמו רק חלק קטן מהמעשיות ששלחו לברנטאנו; לא יותר מעשירית מהן. זאת ועוד. הטקסטים שנכללו במעשיות הילדים והבית משנת 1812 היו שונים בהרבה מאלה שנכללו בכתב היד משנת 1810. לא רק הוכנסו בהם שינויים ותוספות.

בראש ובראשונה ערכו האחים גרים שינויים בסגנון ובלשון. את הלשון הפכו פעמים רבות מלשון לא תקנית ללשון תקנית, מלים זרות ממקור צרפתי שונו כדי ל"טהר" את הלשון הגרמנית, ובסגנון שינו את המגוון של המשלבים השונים. הלשון הישירה, הולגרית והצבעונית המאפיינת קובצי מעשיות אחרים, בדרך כלל כאלה שנסאפו מאוחר יותר (לדוג-

למעשה ההטעיה של האחים גרים היו שלוש פנים: הם המציאו חלק ניכר מן המעשיות; הם בדו את רוב המספרים, או שינו את זהותם; והם בדו את תיאור הנסיכות שבהן סרו פרו הסיפורים.

לאמיתו של דבר, האחים גרים כמעט שלא יצאו מפתח ביתם כדי לאסוף את המעשיות, ולא נדרו ברחבי גרמניה כדי לחפש אחר מספרות קשיות שומרות הגחלת. הם הזמינו את המספרים ובעיקר המספרות לכי"ת, ושם, אולי על קפה ועוגה, שמעו מפיהן את המעשיות. מספרות המעשיות לא היו זקוקות כפריות פשוטות, אלא צעירות משכילות בנות המעמד הבינוני או הגבוה, שנמנו עם חוג מכריהם, וגרו בסביבת עיר מגוריהם, קאסל. הרבה מן המספרות באו מבתים ממוצא הוג'נוטי, שבחלקם היתה הצרפתית שפת הבית, ולכן אפשר להניח, שחלקם לפחות סיפרו סי-

מי שהוצגה כמקור להרבה סיפורים באוסף המעשיות של האחים גרים לא היתה איכרה גרמנית שורשית כפי שהוצגה על ידיהם אלא היתה בת המעמד הבינוני, אשה משכילה, ששפת האם שלה היתה צרפתית, שהכירה כנראה את סיפורי "אמא אווזה", או "סיפורים מן העבר" מאת שרל פרו

מה, המעשיות שנכללו באוסף של פול דלרוא (1889-1956), הומרה בלשון נקייה, נעדרת רמזים למיניות, לארוטיקה ולחושניות. את העלילות הפכו ליותר "רציונליות", ואת העו"לם המסתורי, הקסום, חסר הפשר והמאיים של המעשיות הפכו לעולם מובן ומאורגן יותר. הם דיכאו אלמנטים קשים כמו קונפליקטים אלימים בין בני משפחה, ומחקו כמעט לגמרי את הרמזים לגילוי עריות. כל זאת לטובת עולם אגדי, שבו "חיים באושר ועושר".

לא פחות חשובה מעבודת הטיהור הלשוני היתה ההתאמה האידיאולוגית שעשו: כל אפיונה שהדיפה ריח של קתוליות סולקה, והטקסטים הותאמו לטעמה של הבורגנות הפרוטסטנטית והחסודה של תחילת המאה ה-19. בין היתר הדגישו את חלוקת התפקידים המיניים לפי הנורמות של חברה פטריארכלית - הבעל הוא ארון הבית והמפרנס, האשה עקרת בית ואם. הילדים, בעיקר הבנות, אמורות לציית להורים ולקבל את מרותם.

אמנם בהקדמה למהדורה הראשונה מ-1812 כתבו האחים גרים: "השתדלנו להביא את המעשיות בנאמנות רבה ככל האפשר למי קור", אבל בפועל הם שיכתבו את המעשיות, ערכו ועירבבו בין גירסאות שונות; האריכו אותן, או קיצרו אותן לפי טעמים; ובעיקר, שינו והוסיפו מפרי עטם.

תרמה מעשיות לאוסף, אלא גם הכירה לאחים גרים את בני משפחתה, שסיפרו להם מעשיות נוספות. אמה היתה בת למשפחה הוגונוטית מדופיז, וגם בביתה דיברו צרפתית, מה שמסביר את הנוכחות הברורה של המעשיות ממקור צרפתי במעשיות המיוחסות לה.

כלומר, שתי המספרות הגרמניות ה"שורשיות", שהיו מקור להרבה מן המעשיות בשני כרכי הספר: "מרי הזקנה" ודורותיא פיימן, היו אפוא נשים שבעולמן היתה נוכחות בולטת לשפה ולתרבות הצרפתית.

אין היום ספק שהאחים גרים לא העלו על הכתב את המעשיות כפי שסופרו להם. היום אנו יודעים שהם רשמו אותן בעיקר לפי הזיכרון, אחרי ששמעו אותם בפעם הראשונה, או אחרי ששמעו אותן עוד כמה פעמים. אלה לא היו מעשיות עם, שהשתמרו ב"טהרתן" בקרב בני כפר גרמנים "שורשיים", וביטאו את "רוח

העם הגרמני", אלא היו מעשיות שסופרו על ידי ציבור משכיל יודע ספר, שהכיר אותן מן הספרות הכתובה, וחלק ניכר מהן לא היה ממקור גרמני, אלא ממקור צרפתי.

האחים גרים הקדישו אומנם זמן רב לאיסוף המעשיות ולהעלאתן על הכתב, אבל את רוב זמנם עשו לאו דווקא ברכי גרמניה ובכפ"ריה, אלא בספרות. רק חלק מהמעשיות סרו פרו לאחים גרים על ידי מספרים שונים, ולא מעט מהן נלקחו מכתבי עת חדשים וישנים, מקבצים של סיפורים, ומעיתונים, שגזירים שלהם נמצאו בעזבונום. בהרבה כשרון ובעבר דה מחושבת ומיומנת הפכו האחים גרים את השלל שליקטו למעשיות, לכאורה אותנטיות ומקוריות, לא אחת באמצעות זיווגן למקור עתיק, או דמוי עתיק,

הגילוי שהאחים גרים היו מעורבים במעשה של הטעיה מכוונת עורר לא מעט מבוכה. מפעלם זכה, כאמור, לכינוי "מעשה הונאה". ואולם, הונאה גדולה אין כאן, שהרי מדובר בפעילות אופיינית ונפוצה בתהליכי היצירה של מסורת לאומית. יש גם לזכור שבסופו של דבר המעשיות הגיעו אמנם לאחים גרים באמצעות מתווכים - בעיקר מתווכות - מספרות משכילות, ואולם גם המתווכות עצמן נחשפו אל המעשיות בלא מעט מקרים מפי מספרות לא משכילות ובנות המעמד הנמוך ששירתו

בביתהן.

עד כמה הצליחו האחים גרים ביצירת הדימוי של איסוף מעשיות עם אותנטיות ניתן ללמוד מן העובדה שעד היום, למרות שהידע המחקרי על מעשיות האחים גרים נהפך לדימיון לא רק במחקר, אלא גם בפרסומים פופולריים, מקובל לחשוב עליהן ברוח הדימויים והמיתוסים שהם ביקשו ליצור ולהנהיל. זאת ועוד, מתוך הנחה שהמעשיות נותנות ביטוי ל"רוח האמיתית" של העם הגרמני נתלו בהן תלי תלים של פרשנויות, והן נתפסו כגילום המובהק של "רוח העם הגרמני", ולכן כנותנות ביטוי לאכזריות המופנמת בעם הגרמני, ואפילו היו מי שמצאו בהן את ניצני האנטי-שמיות הגרמנית.

עד כמה מופרכות הפרשנויות שנתלו במעשיות אפשר ללמוד מבחינה של כל אחת ואחת מהן. אם אכן המעשיות הן מקור וביטוי כאחת לאכזריות המופנמת בעם הגרמני, איך אפשר להסביר את העובדה שהאחים גרים דווקא ריכזו ביותר ממקרה אחד את הנוסח האכזרי של מעשייה צרפתית ששימשה להם מקור? המעשייה "כיפה אדומה" בנוסח הצרפתי של שרל פרו, לדוגמה, מסתיימת בסוף מר ונמהר, בעוד שגירסת האחים גרים "חסה" על הילדה ומציילה אותה ואת סבתה ממלתעות הזאב בסוף שכולו טוב. ואולם, גם בעיבוד המעשיות אי אפשר למצוא חוקיות ברורה. לדוגמה, הנוסח הצרפתי של "סינדרלה" מרדי כך הרבה יותר מהנוסח של האחים גרים. אי אפשר אפוא להסיק מן הנוסחים השונים של המעשיות מסקנות לא על "האכזריות הצרפתית", ולא על "האכזריות הגרמנית"; את השורשים של האכזריות צריך לחפש במקום אחר. ואיך אפשר לטעון שהמעשיות מגלמות את "רוח העם הגרמני", אם מוצאן בחלק מן המקרים במקור צרפתי? גם את שורשי האנטי-שמיות והנאציזם קשה למצוא במעשיות האחים גרים, אם נזכור שרק במעטות מהן מוזכרים יהודים.

כמעט בכל סיפור בלשי מודרני עולה שאלת המניע ולא נותר עליה גם כאן. למה התאמצו האחים גרים להציג את מפעלם כמי פעל איסוף של מעשיות אותנטיות מפי העם הפשוט ו"הטהור"? - דומה לשאלה הזאת יש תשובה ברורה. לעומת זאת, כדי לענות על השאלה למה עבר זמן רב כל כך עד שהציבור בכלל וקהילת החוקרים בפרט היו מוכנים לקבל את ממצאי המחקר על האחים גרים - נדרש דיון נפרד. מה שברור הוא שגם אם המעשייה על המקור של מעשיות האחים גרים היא המצאה, או אפילו מעשה הטעיה, הן זכו לחיים משלהן, היו ונתרו אבן יסוד של התרבות המערבית, ואף מצאו את דרכן לתרבויות אחרות, גם זו היהודית והעברית.

זהר שביט